

Inhoud

Het raadsel van de anderen

7

De onaanraakbare

393

Zondag 30 januari 2022

De situatie aan de Oekraïense grens is onveranderd, een schemeroorlog, waar dan ook televisiebeelden van een schemerige wereld bij horen: een rommelig platteland, besneeuwde velden, waar de zon permanent bezig is onder te gaan...

Die Slavische beelden herinneren me aan de tocht die ik in januari 1998 per auto naar het mythische Sarajevo ondernam. De Balkanoorlog was min of meer uitgewoed en we reden door een landschap vol krankzinnige zetstukken, uitgebrande huizen, kapotgeschoten dorpen, staketsels van een normaal leven waaroverheen draperieën van sneeuw en ijs hingen – het was adembenemend, ik stak een bevroren slagveld over en er dreigde geen ander gevaar dan een lekke band.

Mijn gezelschap was de roodharige Servische Rada, die mijn theatermonoloog *Het mens* had vertaald en een opvoering in het zogenaamde Oorlogstheater had geregeld (tijdens de belegering had Susan Sontag daar *Wachten op Godot* geënceneerd). Sarajevo gold in die dagen als de morele hoofdstad van Europa; en ik heb er inderdaad uitsluitend fatsoenlijke mensen ontmoet, die naasten hadden verloren, het mensdom enige jaren in zijn stompzinnigste vorm hadden gadesgeslagen en het etnisch-religieuze fanatisme van de drie stammen verafschuwden.

We reisden door de schemering, die de hele dag viel. ‘Mijn vaderland is gek geworden,’ zei Rada, die melancholischer klonk naarmate de schemering dichterbij werd. Een bleke maan wees meer ruïnes aan.

Ik stuurde en voelde me belangrijk. Was ik niet Godot? Op mij zaten ze te wachten in Sarajevo. Joy, vier maanden zwanger, kwam per vliegtuig. Ik, Godot, stuurde. Om vijf uur was het aardedonker. We bereikten een controlepost van de SFQR: de brug was kapotgeschoten en we werden begeleid naar een pont verderop. ‘De schering van de haat, de inslag van de kogels,’ zei de roodharige Rada.

‘Wat?’

‘Dat is een regel uit een oorlogsgedicht. Stond in een tijdschrift. Beetje vrij vertaald.’

Nooit heb ik het inferno van de nacht sterker ervaren dan op die pont, in een duisternis die uitsluitend bestond om een enkele gaslamp te omringen, die aan een ijzeren staak op de boeg schommelde en die op haar beurt enkel bestond om deze helse duisternis te intensiveren. Twee kerels trokken het vaartuig langs kabels naar de overkant. Niemand sprak. De maan was gedoofd. Nu zou geweervuur de nocturne van vogelkreten en krakende kabels doorboren.

Maar we bereikten Sarajevo, dat beschadigd tussen zijn bergen lag. Joy arriveerde, blond en met een buikje; we logeerden bij iemand van het toneelgezelschap, in een woning met meubilair van voor het communisme – het was er van een gezellige stoffigheid, die vroeg om een daghitje en antieke sociale verhoudingen; ons bed stond in een kamer waar het tochtte door een mooi rond gat (ongeveer zo groot als een voetbal) in de hoek, waardoorheen je een paar mannen aan de overkant van de straat bij een vuurtje kon zien kamperen. ‘Een kleine granaat,’ zei onze gastheer opgewekt. ‘s Ochtends rook de kamer naar ouderwetse benzine.

Bij het bovenstaande

Het leven is niets. Maar voor de schrijver is het een *geanno-teerd* niets.

Maandag

Mijn fysiotherapeut – die mijn rug kneedt alsof ik deeg ben, een aangename marteling, uitgevoerd met handen die steeds sterker worden – suggereert dat ik, als ik dan niet van zwemmen houd, wandelvoetbal moet proberen. Ik heb in geen jaren gevoetbald (behalve op Christophers bruiloft in Colorado), maar de verleiding is te sterk, in mij holt nog altijd een schooljongen rond, mijn spieren herinneren zich bewegingen die ze nooit meer uitvoeren.

En dus rijdt mijn vroegere ik naar Alexandra Park in Hastings, waar een paar zogenaamde kooien zijn, voetbalveldjes met kunstgras, omheind door metershoog gaas. Ik word verwelkomd door een dozijn ouwe kerels, onder wie Pop, oorspronkelijk uit Belgrado, die de regels toelicht: bal niet hoger dan de knie, geen tackles, niet sneller dan vijf, vooruit, *zeven* kilometer per uur... Het klinkt als een karikatuur, maar wanneer mijn rechtervoet een v schrijft in het kunstgras, een verdwaasde bejaarde in de luren legt en de bal in de hoek knalt (mijn eerste doelpunt in jaren) dringt het tot me door: Ik voetbal! Ik leef!

Dinsdag (ontwaken)

Het is alsof de rigor mortis al tijdens mijn leven is ingetreden.

Woensdag

Wat doet dat heertje toch de hele dag? Tussen het dagboek en het wandelingetje met de hond gapen vele uren, waarin hij voornamelijk leest. Of herleest, wat een manier kan zijn om gemoedstoestanden uit het verleden te reconstrueren: hij ligt weer op bed, hij vraagt zich af wat die puberteit nu toch precies inhoudt, hij is weer verliefd op Petronella... dit alles ervaart hij nu opnieuw dankzij een met plakband omzwachtelde Prisma uit 1962.

Raadsels om de Heksenboek is een ‘gezellig, spannend ver-

haal' over Engelse kinderen, geschikt voor de leeftijdscategorie 11-67. En het origineel dan, *Mystery at Witchend?* Maar mijn geheugen is Nederlands!

Het boek is het eerste in een reeks van twintig: de eerste vier delen heb ik in vertaling gelezen, de volgende vijftien heb ik overgeslagen en als volwassene heb ik het laatste deel een paar jaar geleden in het Engels gelezen.

De verhalen gaan over de Eenzame-Sparrenboomclub, de Lone Pine Club, opgericht door een ingewikkelde constellatie van kinderen, onder wie David, de jongen die ik zelf wilde zijn, en Peter, eigenlijk Petronella, die zich in de heuvels van Shropshire per pony verplaatst, met op haar rug dansende blonde vlechten: een omgekeerde Lolita voor kleine jongens, die onschuldige gevoelens wekte, de voorlopers van minder onschuldige. Een kameel is een paard ontworpen door een commissie; Peter is een seksbom bedacht door een puritein, de brave Malcolm Saville.

In dat allerlaatste boek, *Home to Witchend* – we zijn dan gevorderd tot 1978 – worden Peter en David, inmiddels enige jaren ouder in de vertraagde tijd van dit feuilleton, eindelijk een paar: een ontknoping die ook voor de auteur een opluchting moet hebben betekend, als een te strak zittende broek die je na een overvloedige maaltijd losknoopt.

Maar in het allereerste boek is het 1943: Davids vader zit bij de RAF en de rest van de familie verhuist naar een van die archetypen van het Engelse kinderboek (naast het Excentrieke Familelid, de Eindeloze Zomervakantie, het Magische Voorwerp, de Tijdreis), te weten het Geheimzinnige Huis. Het heet Witchend, Heksenhoek, en ligt in Shropshire. In dat graafschap ontmaskeren de clubleden spionnen; het avontuur is verweven met de oorlogsomstandigheden, die alles gezellig, spannend maken.

Wat ik me nog heel goed herinnerde en nu weer herken is de *sfeer*: de vage dreiging, het moederlijke huis, de prille erotiek.

's Avonds laat

Saville woonde in Rye, een havenstadje met een kleurrijke geschiedenis, waar sommige delen van de reeks zich afspeelden. Ik woon er vlakbij, een logisch gevolg van mijn omgang met die kinderen, die ook onderling met twee woorden spreken, op zondag zonder gezeik naar de kerk gaan, en hun avonturen geregeld onderbreken om cultuurhistorisch verantwoorde sandwiches te nuttigen, terwijl de volwassenen op de achtergrond niet al te opdringerig bezig zijn de Tweede Wereldoorlog te winnen. Peter neemt in een van die vervolgdelen de stoomtrein naar Rye en wekt ook zonder pony schimmige verlangens.

Er zijn veel nostalgische mannen van mijn leeftijd met herinneringen aan haar. Zoals John Crook, met wie ik het vorige week over mijn oerverliefdheid had.

‘Ach... Peter...’ zei John, die zichzelf na Eton en Oxford ongeschikt achtte voor het huwelijk. ‘Waren we niet allemaal verliefd op haar?’

Dat beaam ik.

‘Ze moet nu honderddertig zijn,’ zegt hij.

Donderdag

Joy vertrekt naar Brussel, waar ze de komende maand weer op kantoor moet verschijnen. Nu we haar appartement hebben verkocht om Christophers studieschuld af te betalen, huurt ze een kamer bij een vriendin in de Hogeschoollaan. Ze heeft de sociale media van het Europees Parlement tijdens de hele pandemie vanuit Brede beheerd, en in Brussel zal ze precies dezelfde handelingen verrichten, maar bureaucraten zouden je van de Hogeschoollaan naar de Parlementsgebouwen laten reizen via Luxemburg en Straatsburg als dat zo in de reglementen stond.

Gisteravond beseftte ik opeens dat ik het wekenlang zonder mijn vrouw moest stellen, zonder haar Amerikaanse tongval,

haar lichtblauwe oogopslag, zonder haar handen die zich met de mijne verstrengelen als we voor het avondeten bidden, zij uit vroomheid, ik uit eerbied voor mijn ouders, en ook zou ik de elektrische vonken missen die daarbij overspringen en waartegen haar religie geen bescherming biedt: haar vingertoppen wriemelen verlegen, haar nagellak gloeit bij het kaarslicht...

Zondag

Na de mis, besloten met het volkslied, drinken John en ik koffie bij Gary en Duncan thuis. Gary zet een fles droge sherry op tafel, het kwartet heren komt overeind en heft het glas op de koningin, die vandaag, *Accession Sunday*, zeventig jaar op de troon zit. Ze heeft veertien eerste ministers versleten. De drank en de gedachte aan het plichtsbewuste besje verwarmen ons hart.

Dinsdag 8 februari

Michail Lermontov is een schrijver naar mijn hart, hoofdzakelijk vanwege zijn stijl. Maar de kwaliteit van de *vertaalde* Lermontov hangt uiteraard in belangrijke mate van zijn vertaler af. De Nederlandse vertaling van Hans Boland is – op wat details na – een waar taalkunstwerk; de Engelse van J.H. Wisdom & Marr Murray is heel wat minder. Zo is ‘Ze verdronk in haar fauteuil bij het donkere raam’ stukken beter dan ‘She was sitting in the shadow by the window, buried in a wide arm-chair’... Maar wie weet is dat laatste wel een veel accuratere weergave van het origineel.

Want hoe goed de schrijver van *Герой нашего времени* is, kan ik vreemd genoeg nooit te weten komen zonder grondig Russisch te leren: ik, arme buitenlander, gewapend met niet meer dan een handjevol woorden in die taal, ben niet in staat de *echte* Lermontov briljant of overschat te vinden. Maar de Bolandse Lermontov is een uitstekende Lermontov.

's Middags

Ik heb Michail een uur geleden met een zucht uitgezwaaid.

Nu, bij de thee, houdt een metafysische kwestie me bezig: is de *identiteit* van de moderne overbodige mens, het ectoplasma van een of andere fantastische seksuele constructie bijvoorbeeld, geen substituut voor onze arme afgeschafte *ziel*?

Woensdag 9 februari

Wat een wonderbaarlijk boek is *The Mouse and His Child* van Russell Hoban! John Crook beval het mij aan. In taxonomische zin is het een kinderboek, maar dan toch een voor bijzonder verbale kinderen, zoals John Crook, die 'chtonisch' zegt als hij aards bedoelt.

Het boek (uitgekomen in 1967) doet enigszins denken aan *The Wind in the Willows*, maar de antropomorfe dieren worden gewoon opgegeten, een concessie aan Darwin die veel griezeliger is dan de wolf van de gebroeders Grimm. De hoofdpersoon is een blikken speelgoedmuis, die zijn zoontje bij beide handen vasthoudt en met hem ronddanst als je de sleutel in zijn rug opwindt.

Door een verandering in hun mechaniek leren ze rechtdoor lopen – en nu begint de lineaire geschiedenis: een zoektocht naar de mama olifant en het poppenhuis uit de speelgoedwinkel, in het eerste hoofdstuk begeleid door een 'gibbous moon', zoals Russell Hoban en John Crook een voor driekwart volle maan noemen.

De muizen hebben het geluk dat ze oneetbaar zijn, maar ze kunnen zichzelf niet opwinden. Ze verroesten, gaan kapot... Probeer maar eens een boek te schrijven over de odyssee van twee speelgoedmuizen die – omringd door de permanente oorlog van de voedselketen – telkens hulp nodig hebben om weer een eindje verder te komen, zonder dat het saai wordt. Maar je begint van de kleine blikken Odysseus en zijn Tele-

machus te houden. En goddank loopt alles goed af: de muis trouwt met de olifant, het kind krijgt zijn moeder en hun aartsvijand de rat ontwerpt het gedroomde zelfopwindstelsel.

Een bekoorlijk filosofisch verzinsel over de vrije wil. Maar is het *verzonnen*? Ook ik heb een sleutel in mijn rug. De literatuur is als een geleid bezoek aan de Galápagoseilanden.

Zondag

Op verzoek van het vogeltijdschrift *De scharrelaar* schrijf ik vogelgedichten. Ik weet in ornithologische zin bedroevend weinig over vogels – en dus worden mijn papieren vogels *mythisch*, om te beginnen de uil, die al eeuwen in gedichten heeft doorgebracht. Er is ook een uit het nest gevallen mereljong, een ‘Ongerijmd vogeltje’:

*Buiten de keukendeur ligt iets:
een (zodra je je hebt gebukt)
uit Darwin gedonderd
van cellen gemaakt onvoltooid ding...*

Zo’n mereltje bestaat uit een paar miljoen geprogrammeerde cellen, tot het doodvalt en de cellen zinloos worden. Je moet dat soort zaken als een klein kind bekijken: eerst kon het vliegen, toen nooit meer. Maar wat is er dan met dat vliegvermogen gebeurd? Dat was de ziel, anachronistisch uitgedrukt.

Het vliegvermogen is universeel onder merels. Dat is de *idee* ‘vliegvermogen’. De ziel is de *individuele uitwerking* daarvan (net als de zang, enzovoorts). De idee splitst zich dus op; maar zodra dat gebeurt, zodra er een vogeltje ontstaat, is het vliegen, zingen enzovoorts geen idee meer; en als het geen idee meer is, is het dus een *werkelijkheid*. Het doodvallen doet daar niets aan af: een *berimmerde* werkelijkheid is nog

steeds een werkelijkheid. Sterker nog, het doodvallen zelf is een werkelijkheid.

Het is onbegrijpelijk, maar niet erg moeilijk.

Nog later

Als volwassen kind vind ik dat het onredelijk is voor een of andere cherub met een brandend zwaard om Roffel en Sammie de toegang tot het hiernamaals te ontzeggen.

Woensdag

Troost in de literatuur? Laat ik zeggen dat ze me soms afleidt, zoals een courtisane een verveelde potentaat.

Ik ben nu begonnen in *The Good Soldier*, ondertitel *A Tale of Passion*, van Ford Madox Ford, die nog in het pittoreske Winchelsea heeft gewoond, een stadje hier in de omgeving, waar sentimentele Engelse aquarellisten dol op zijn. Maar toen hij dat boek schreef, had hij zijn vrouw verlaten en was in Londen ingetrokken bij de feministische schrijfster Isabel Violet Hunt, die hij vervolgens zou verlaten voor een Australische kunstenares, die hij weer in de steek zou laten voor een Pools-Amerikaanse kunstenares. Dit wanordelijke liefdesleven ging gepaard met sympathie voor de suffragettes en de Fabian Society – veelwijverij als politieke daad.

Om een of andere reden bewonderde mijn vader de roman. Omdat ik *The Good Soldier* nu pas lees, terwijl mijn vader alweer ruim een decennium dood is, kan ik niet meer te weten komen wat precies hij zo bijzonder vond aan dit in 1915 verschenen relaas van liefdesrelaties in een Duits kuuroord, met een onbetrouwbare ik-verteller, zodat je nooit weet wat er nu echt aan de hand is. Aan tafel kan ik voortaan wel erudiet verbaasd doen: ‘Meen je dat nu? Heb je nooit van *The Good Soldier* gehoord?’ Maar tot gisteren kende ik alleen maar de titel, een van de vele titels in die aparte kamer hierboven, waar zijn zo zorgvuldig opgebouwde Engelse bibliotheek